

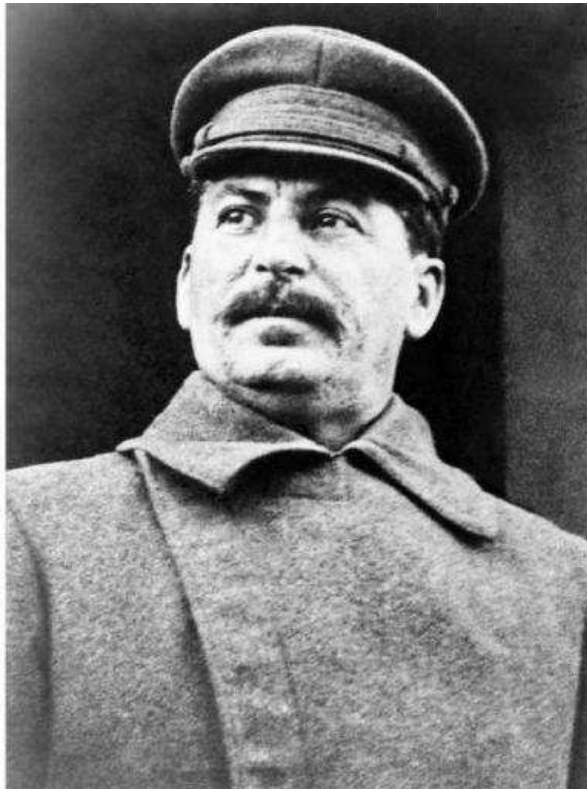
Χίτλερ και Στάλιν στη ζυγαριά του Κακού

Με αφορμή μία πρόσφατη συζήτηση για την «εξίσωση» ναζισμού και κομμουνισμού από το Ευρωκοινοβούλιο

Παπαχρήστου Κώστας

08.11.2019, 07:25

Εισαγωγή: Αναζητώντας τον «πιο κακό»...

Ο φίλος μου ο Αριστείδης έχει πάντα έτοιμο ένα αντεπιχείρημα κάτω από το μανίκι του, ακόμα κι αν του πεις πράγματα με τα οποία κατά βάση συμφωνεί! Τις προάλλες, πάνω σε μία συζήτηση ιστορικού περιεχομένου, έκανα ένα σχόλιο για τα εγκλήματα του Χίτλερ, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά το Ολοκαύτωμα. «Σωστά», λέει ο Αριστείδης, «*αλλά μην ξεχνάς ότι ο Στάλιν σκότωσε πολύ περισσότερους!*»

Η ιστορία για τις τραπεζικές χρεώσεις και τι θα πληρώνουμε τελικά

Δεν ξέρω αν έχει ιδιαίτερη σημασία για την ηθική αξιολόγηση των δύο μεγαλύτερων εγκληματιών του εικοστού αιώνα, το ποιος από αυτούς κατέχει τα πρωτεία σε αριθμό δολοφονιών. Και δεν αναφέρομαι εδώ στους νεκρούς στα πεδία των μαχών, αλλά σε **άμαχο πληθυσμό**, ιδίως σε θύματα **ρατσιστικών, εθνικών ή εθνοτικών εκκαθαρίσεων**. Μέχρι σχετικά πρόσφατα, πάντως, η κρατούσα αντίληψη ήταν σύμφωνη με αυτή του Αριστείδη, ήτοι, «*ο Στάλιν σκότωσε πιο πολλούς*». Ένας διαπρεπής Αμερικανός ιστορικός, όμως, έρχεται να ανατρέψει αυτή την εικόνα...

Ο **Timothy D. Snyder** (γεν. 1969) είναι Καθηγητής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Yale, ειδικός στην ιστορία της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης καθώς και σε θέματα που αφορούν το Ολοκαύτωμα. Η καλή γνώση έντεκα(!) ευρωπαϊκών γλωσσών τού επέτρεψε να μελετήσει πρωτότυπες αρχειακές πηγές που βρίσκονταν σε χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ, οι οποίες (πηγές) άρχισαν να διατίθενται ανοιχτά την δεκαετία του 1990, μετά την διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης. Στις πληροφορίες που συνέλεξε βασίστηκε το πιο φημισμένο σύγγραμμά του, “*Bloodlands*” [1].

Μία σύνοψη της έρευνάς του βρήκαμε στο ενδιαφέρον άρθρο του, “*Hitler vs. Stalin: Who was worse?*” [2]. Βλέπουμε εκεί την αμφισβήτηση δύο ευρέως διαδεδομένων υποθέσεων:

1. Η υπόθεση του «λιγότερο κακού» Στάλιν, σε σύγκριση με τον Χίτλερ που ευθύνεται για το ρατσιστικό έγκλημα του Ολοκαυτώματος. Ο Snyder επισημαίνει ότι τα ανάλογα εγκλήματα του Στάλιν δεν διαφέρουν πολύ ως προς την ηθική αξιολόγηση των προθέσεων, αφού στόχευαν σε εκκαθαρίσεις άμαχου πληθυσμού στη βάση εθνικών ή εθνοτικών κριτηρίων. (Επιφυλασσόμαστε να εκφράσουμε μία πιο προσωπική θέση στον επίλογο του κειμένου.)

2. Η υπόθεση του «λιγότερο φονικού» Χίτλερ, αφού ο Στάλιν (υποτίθεται πως) δολοφόνησε «πάνω από είκοσι εκατομμύρια». Με την απόκτηση πρόσβασης σε πρώην σοβιετικά αρχεία, κατέστη δυνατό να καταμετρηθούν με σχετική ακρίβεια τα θύματα της εθνικής/εθνοτικής πολιτικής του Στάλιν. Η έρευνα του Snyder έδειξε ότι ο αριθμός τους είναι σαφώς **μικρότερος** από αυτόν των ανάλογων εγκλημάτων του Χίτλερ.

Ας δούμε αναλυτικά κάποια επί μέρους στοιχεία.

2. Πείνα και τρόμος στα χρόνια του Στάλιν: Πριν τον πόλεμο

Πολλοί συγκρίνουν τα σταλινικά **Gulag** [3] με τα ναζιστικά στρατόπεδα συγκεντρώσεως. Η αλήθεια, όμως, είναι ότι, όπως αναφέρει ο Snyder, η πλειονότητα όσων εισήλθαν στα Gulag έφυγαν ζωντανοί. Ο συνολικός αριθμός ανθρώπων που πέθαναν στα Gulag υπολογίζεται σε **2 με 3 εκατομμύρια** (αριθμός, ασφαλώς, κατ' απόλυτη τιμή συγκρίσιμος με τα στρατόπεδα των Ναζί). Από την άλλη, τα θύματα της πολιτικής του «Μεγάλου Τρόμου» (βλ. παρακάτω) δεν υπερβαίνουν το 1 εκατομμύριο, ίσως μάλιστα ο αριθμός να είναι ακόμα μικρότερος.

Η μεγαλύτερη καταστροφή που επέφερε ο σταλινισμός σε ανθρώπινες ζωές ήταν ο **λιμός της περιόδου 1930-33**, όπου περισσότεροι από **5 εκατομμύρια άνθρωποι** πέθαναν από την πείνα. Από αυτούς, τα 3.3 εκατομμύρια των κατοίκων της Σοβιετικής Ουκρανίας που πέθαναν το 1932 και το 1933, υπήρξαν θύματα μιας **προμελετημένης** σταλινικής πολιτικής με καθαρά εθνοτικά κριτήρια. Ο Στάλιν επίταξε τα σιτηρά της Ουκρανίας αν και γνώριζε ότι κάτι τέτοιο θα σκότωνε εκατομμύρια. Κατόπιν, κατηγορώντας τους Ουκρανούς για την αποτυχία της δικής του πολιτικής, διέταξε μια σειρά μέτρων – όπως το σφράγισμα των ουκρανικών συνόρων – που ήταν βέβαιο ότι θα προκαλούσαν ακόμα περισσότερους μαζικούς θανάτους.

Το 1937, ο Στάλιν ξεκίνησε την πολιτική του «**Μεγάλου Τρόμου**» που στόχευε, κατά κύριο λόγο, τους πολίτες Πολωνικής και Ουκρανικής καταγωγής. Στην επιχείρηση του 1937-38 κατά των **Kulak** [4] κάπου 387,000 άνθρωποι εκτελέστηκαν. Οι υπόλοιποι «εχθροί» που εξοντώθηκαν (γύρω στις 247,000) ανήκαν σε μειονότητες που σχετίζονταν με χώρες που συνόρευαν με την Σοβιετική Ένωση. Ειδικά, στην «**Πολωνική Επιχείρηση**» που άρχισε το 1937, περίπου 111,000 άνθρωποι κατηγορήθηκαν για «κατασκοπεία» υπέρ της Πολωνίας και εκτελέστηκαν. Συνολικά, τα θύματα του Μεγάλου Τρόμου **προσεγγίζουν (αλλά δεν φτάνουν) το 1 εκατομμύριο**.

3. Άοπλα θύματα πολέμου

Μέχρι την έναρξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, το σταλινικό καθεστώς είχε την απόλυτη υπεροχή σε δολοφονίες αμάχων σε σύγκριση με το ναζιστικό. Η Ναζιστική Γερμανία άρχισε να

δολοφονεί σε παρόμοια κλίμακα μόνο μετά την **Συνθήκη Molotov-Ribbentrop** (Αύγουστος του 1939) και την κοινή γερμανο-σοβιετική εισβολή στην Πολωνία τον Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου. Από το 1939 ως το 1941, κάπου **200,000 Πολωνοί άμαχοι** έχασαν τη ζωή τους, με την ευθύνη των φόνων περίπου μοιρασμένη εξίσου μεταξύ των δύο εισβολέων. Ανάμεσα στα θύματα ήταν οι διανοούμενοι, πολιτικοί κρατούμενοι και αιχμάλωτοι πολέμου που σκοτώθηκαν από τους σοβιετικούς στη **Σφαγή του Katyn**.

Η **πολιτική λιμού** των Γερμανών προκάλεσε **4.2 εκατομμύρια** θανάτους στη Σοβιετική Ένωση. Τα θύματα περιλάμβαναν 3.1 εκατομμύρια σοβιετικούς αιχμαλώτους πολέμου, καθώς και 1 εκατομμύριο άμαχο πληθυσμό κατά την πολιορκία του Leningrad. (Ο Snyder δεν εξετάζει τα θύματα λιμού σε περιοχές εκτός Σοβιετικής Ένωσης.)

Ως αντίποινα ανταρτικής δράσης, οι Γερμανοί σκότωσαν περίπου **700,000 αμάχους** (κυρίως Πολωνούς και Λευκορώσους) σε μαζικές εκτελέσεις. (Και πάλι, ο Snyder περιορίζει τη μελέτη του στις περιοχές της Πολωνίας και της Σοβιετικής Ένωσης.)

Βεβαίως, το μεγαλύτερο γερμανικό μαζικό έγκλημα παραμένει το **Ολοκαύτωμα**, με θύματα **5.7 έως 6 εκατομμύρια Εβραίους**. Στα θύματα της ρατσιστικής αυτής θηριωδίας θα πρέπει να προσθέσουμε και περισσότερους από **100,000 Ρομά**.

Συνολικά, οι Γερμανοί δολοφόνησαν περίπου **11 εκατομμύρια αμάχους**. Ο αριθμός ξεπερνά τα **12 εκατομμύρια** αν συνυπολογίσουμε τους προβλέψιμους θανάτους από τις εκτοπίσεις, την πείνα και τις αρρώστιες στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως, τα καταναγκαστικά έργα, κλπ. Τα αντίστοιχα νούμερα για τους Σοβιετικούς της σταλινικής περιόδου (πριν και μετά τον πόλεμο) είναι **6 έως 9 εκατομμύρια**. Είναι φανερό ότι τα θύματα της δολοφονικής μανίας του Στάλιν δεν προσεγγίζουν καν τον υποτιθέμενο αριθμό των 20 εκατομμυρίων!

Να σημειώσουμε, τέλος, ότι ο Snyder δεν προσμετρά στη μελέτη του τους στρατιώτες που έπεσαν στα πεδία των μαχών, καθώς και τους αμάχους που έχασαν τη ζωή τους σε βομβαρδισμούς ή άλλες πράξεις πολέμου. Περιορίζεται στα θύματα μαζικής εξόντωσης μέσω εκτελέσεων, μεθοδευμένου λιμού, ή φυλάκισης σε στρατόπεδα συγκεντρώσεως.

4. Κάνοντας δίκη προθέσεων...

Πέρα από τον αριθμό των φονευθέντων, υπάρχει και το ζήτημα των προθέσεων. Σε ό,τι αφορά τους Γερμανούς, τα πράγματα είναι μάλλον ξεκάθαρα: Η Γερμανία φέρει την κύρια ευθύνη για τον πόλεμο, και οι φόννοι αμάχων που διέπραξε αποδίδονται σχεδόν αποκλειστικά σε ιμπεριαλιστικό μεγαλοϊδεατισμό με **ρατσιστικές** αφετηρίες.

Από την πλευρά των Σοβιετικών, οι περισσότεροι φόννοι άμαχου πληθυσμού έλαβαν χώρα **σε καιρό ειρήνης** και σχετίζονταν, κατά μεγάλο μέρος, με το όραμα του Στάλιν για **βιομηχανικό εκσυγχρονισμό** της χώρας του (όραμα, εν τούτοις, που δικαιώθηκε από την έκβαση του πολέμου κατά των Ναζί). Σε ό,τι αφορά τον **λιμό** της περιόδου 1930-33 (του οποίου τα θύματα ήταν, κυρίως, Ουκρανοί και – σε μικρότερο βαθμό – Πολωνοί) ο Στάλιν επιχείρησε να εξολοθρεύσει μέσω της πείνας όσους αντιστέκονταν στην διαδικασία του **κολεκτιβισμού** στη Σοβιετική Ένωση. Στην Ουκρανία, ειδικά, ήθελε να αφανίσει την τάξη των εύπορων γαιοκτημόνων (Kulak) έτσι ώστε το κράτος να αποκτήσει τον πλήρη έλεγχο της γεωργίας και να αρπάξει ανενόχλητα τον πλούτο της υπαίθρου, επενδύοντάς τον στην ανάπτυξη της βιομηχανίας.

Στον **Μεγάλο Τρόμο** του 1937-38, που επίσης στόχευσε, κατά κύριο λόγο, Πολωνούς και Ουκρανούς, η επιλογή των θυμάτων έγινε και πάλι με εθνοτικά κριτήρια. Ο Στάλιν θεωρούσε τους πολωνικής καταγωγής σοβιετικούς πολίτες, που διέμεναν στα δυτικά της χώρας, ως εν δυνάμει πράκτορες της Δεύτερης Πολωνικής Δημοκρατίας. Από την άλλη μεριά, όσοι Ουκρανοί Kulak επέζησαν από τον λιμό του 1932-33, επίσης θεωρήθηκαν ως πιθανή απειλή για το σοβιετικό καθεστώς στο πλαίσιο μίας ενδεχόμενης μελλοντικής σύγκρουσης.

Τέλος, μετά την εισβολή τους στην Πολωνία (1939), τόσο οι Γερμανοί, όσο και οι Ρώσοι, προσπάθησαν συνειδητά να εξολοθρεύσουν την πολιτική και πνευματική ελίτ της χώρας αυτής. Ήταν ακόμα η εποχή του «κακού Στάλιν». Ο «καλός Στάλιν» θα γεννιόταν δύο χρόνια αργότερα, με την εισβολή των (πρώην φίλων) Γερμανών στην Σοβιετική Ένωση...

5. Ποιος παραπληροφόρησε τον Αριστείδα;

Πέρα από την μη διαθεσιμότητα αρχειακών πηγών κατά τα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου, ποιος είναι ο λόγος που πέσαμε τόσο έξω στις εκτιμήσεις μας για την αριθμητική διάσταση των δολοφονικών επιδόσεων του Στάλιν; (Η **ηθική** διάσταση παραμένει, ασφαλώς, τεράστια!) Πώς τα **6 έως 9 εκατομμύρια** έγιναν «περισσότερα από 20 εκατομμύρια» στη συνείδηση του καλοπροαίρετου Αριστείδα; Εκτός των άλλων, για πολλά χρόνια τούτη η ιστορική παραποίηση πρόσφερε ένα **πλαστό** «ηθικό» πλεονέκτημα στο άλλο φρικτό τέρας της παγκόσμιας ιστορίας, τον **Άντολφ Χίτλερ!**

Ο Snyder απαντά πειστικά και σε αυτό το ερώτημα. Η παραπληροφόρηση θα μπορούσε να αποδοθεί στις **σκοπιμότητες του Ψυχρού Πολέμου**. Σύντομα μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οι νικήτριες δυνάμεις, με εξαίρεση την Σοβιετική Ένωση, συμάχησαν στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ με τον πρώην εχθρό τους, την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας. Ο καινούργιος εχθρός ήταν τώρα ένας πρώην σύμμαχος: η Σοβιετική Ένωση! Μία τέτοια εναλλαγή ρόλων στο δίπολο «εχθρός-φίλος» απαιτούσε έναν βαθμό ηθικής και ιστορικής «ευκαμψίας», η οποία θα μπορούσε να επιτρέψει κάποιες (ούτως ή άλλως αυθαίρετες, ελλείπει αδιαμφισβήτητων στοιχείων)

αριθμητικές υπερβολές που άμβλυναν τις ενοχές των φίλων και μεγέθυναν εκείνες των εχθρών...

6. Επίλογος: Ποιος ήταν, τελικά, ο «πιο κακός»;

Έχει, άραγε, απόλυτη σημασία ο αριθμός των εγκλημάτων για την σχετική ηθική αξιολόγηση δύο κορυφαίων εγκληματιών της Ιστορίας; Ας το αφήσουμε αυτό στην κρίση του αναγνώστη. Άλλωστε, όπως επισημαίνει ο Snyder, όταν μιλούμε για νεκρούς, η διαφορά ανάμεσα στο μηδέν και το ένα είναι **άπειρη!**

Στην περίπτωση, τώρα, που κάποιος θα αποφάσιζε να υπερβεί την καθαρά λογιστική ηθική των αριθμών για να αποδυθεί σε μία βαθύτερη ηθική ανάλυση του ζητήματος, η απάντηση στο ερώτημα «ποιος ήταν ο πιο κακός;» θα προέκυπτε μάλλον αβίαστα. Μία τέτοια ανάλυση είχαμε επιχειρήσει σε παλιότερο κείμενο [5]. Το τελικό συμπέρασμα ήταν ότι κανένα «συμβατικό» κρίμα, οσοδήποτε μεγάλο, δεν μπορεί να συγκριθεί με ένα μαζικό έγκλημα που το υπαγορεύει η διαστροφική ιδεολογία του **ρατσισμού**.

Από αυτή την άποψη, το να χαρακτηρίσει κάποιος τον Χίτλερ ως απλά «κακό» – ακόμα και *ακραία* κακό – αποτελεί ύβρι προς την ίδια την ιδέα του Ανθρώπου. Γιατί, η ιδιότητα του Κακού σχετίζεται με ηθική διαβάθμιση στο συνεχές του **ανθρώπινου** χαρακτήρα. Και οι έννοιες «άνθρωπος» και «Χίτλερ» δύσκολα βρίσκουν σημείο συνάντησης στις συνειδήσεις. Εκείνες, τουλάχιστον, που απομένουν...

Σημειώσεις:

[1] Timothy Snyder, *Bloodlands: Europe Between Hitler and Stalin* (Basic Books, 2010).
Ελληνικός τίτλος: *Αιματοβαμμένες χώρες: Η Ευρώπη μεταξύ Χίτλερ και Στάλιν*.

[2] Timothy Snyder, *Hitler vs. Stalin: Who was worse?* (The New York Review of Books, <https://www.nybooks.com/daily/2011/01/27/hitler-vs-stalin-who-was-worse/>).

[3] *Gulag*: Κρατική υπηρεσία που επέπτευε τα στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας στην Σοβιετική Ένωση της σταλινικής περιόδου. Με τα χρόνια, ο όρος ταυτίστηκε με τα ίδια τα στρατόπεδα.

[4] *Kulak*: Κατηγορία σχετικά εύπορων γαιοκτημόνων στην Τσαρική Ρωσία και, αργότερα, στην Σοβιετική Ένωση. Κατ' επέκταση, κατά την σταλινική περίοδο, όσοι αντιστάθηκαν στις πιέσεις

της Μόσχας να παραδώσουν τα σιτηρά τους στην κεντρική διοίκηση στο πλαίσιο του «κολεκτιβισμού» (1928-1940).

[5] Κ. Παπαχρήστου, *Ο Χίτλερ και η φιλοσοφική θεώρηση του Κακού* (Το Βήμα, <https://www.tovima.gr/2016/03/29/opinions/o-xitler-kai-i-filosofiki-thewrisi-toy-kakoy/>).

** Ο Κώστας Παπαχρήστου είναι Θεωρητικός Φυσικός, μέλος ΔΕΠ στη Σχολή Ναυτικών Δοκίμων.*